

9. Vikerkaareperekondade õigused

Inimõiguste olukorra üldise korrapärase ülevaatus (universal periodic review) neljas käsitletuim LGBTQI õigusi puudutav teema on õigus luua pere. Poliitilistest ja kodanikuõigustest on õigus pereelule ja õigus abielluda paljudes riikides nähtavaim seadustega kehtestatud erisus lesbide ja geide ning heteroseksuaalsete inimeste vahel.

Lesbide ja geide abiellumisõigus on kehtestatud mitmetes riikides väljaspool Euroopat ja Põhja-Ameerikat¹ ning näiteks ka Ameerika Inimõiguste Komisjon on väljendanud poolehoidu samast soost partnerite õigusele abielluda.² Eesti lesbidele ja geidele on selles küsimuses kõrgeim inimõiguste standard Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika.³ Kahjuks ei ole inimõiguste kohus olnud üleliia edumeelne geide ja lesbide abiellumisõiguse toetamisel. Kohus on veel 2010. aastal öelnud (asjas Schalk ja Kopf vs. Austria), et Euroopa inimõiguste konventsiooni vastuvõtmise ajal (1950) mõisteti abielu all naise ja mehe vahelist liitu.⁴ Seni ei ole gei- ja lesbipaaridel õnnestunud tugineda konventsiooni artiklile 12, et nõuda õigust abielluda. Eelnimetatud Austria vastu esitatud asjas sedastas kohus aga, et „Euroopas on kujunemas konsensus, et samasoolisi paare tuleb õiguslikult tunnistada“.⁵ Konsensust siiani veel ei ole. Samas on riikidel õigus otsustada, millal oma riigisisest õigust muuta nii, et tunnistatakse ka samasooliste inimeste kooselu.

Oliari kaasuses⁶ täheldas kohus, et konventsiooni osalisriikide seas on kasvanud nende riikide hulk, kes tunnistavad samasooliste paaride abielu. Kohus märkis, et Euroopa Nõukogu 47 liikmesriigist tunnustab samast soost partnerite paare õiguslikult 24 riiki. Kuna Itaalia ei pakkunud püsisuhtes olevatele gei- ja lesbipaaridele piisavat ja usaldusväärset õiguslikku kaitset, leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et rikutud on artiklit 8 (era- ja pereelu kaitse). Hiljutises kohtuasjas Venemaa vastu tegi kohus sarnase otsuse. Kohus sedastas, et Venemaal on kohustus tagada, et samasooliste paaride era- ja pereelu oleks seadusega kaitstud. Gei- ja lesbipaaride kooselu registreerimise viisi üle võib aga riik endiselt ise otsustada.⁷

Asjas Goodwin vs. Ühendkuningriik⁸, milles transnaine avaldas soovi abielluda oma meessoost partneriga, tegi Euroopa Inimõiguste Kohus otsuse, mis muutis kohtu varasemat konservatiivset seisukohta transsooliste inimeste abiellumise asjus.⁹ Kohtu hinnangul tuleb artiklit 8 tõlgendada nõnda, et riigil pole lubatud takistada transsoolisel inimesel¹⁰ abielluda inimesega, kelle sooline identiteet ühtib inimese sünnil määratud sooga. Kohus sedastas: „On kunstlik väita, et operatsiooni läbi teinud transsooliste inimeste õigust abielluda ei ole neilt ära võetud, kui seadus näeb ette, et neil on võimalik abielluda vaid selle soo esindajaga, kes oli tema suhtes vastassoost enne passisoo vahetamist.“¹¹ Mis puudutab riikide kaalutlusõigust, siis kohus ütles, et riigid otsustavad transsooliste inimeste soo õigusliku tunnustamise (*legal gender recognition*) tingimused ja selle, mis hetkest loeb riik, et inimene on läbi teinud soolise ülemineku.¹²

Eesti lesbide ja geide õigust pereelule mõjutas olulisel määral kooseluseaduse¹³ vastuvõtmine 9. oktoobril 2014. aastal. Kooseluseadus võimaldab kahel täisealisel inimesel oma kooselu registreerida, kusjuures see õigus on nii kahel samast soost kui ka eri soost inimesel. Lesbi- ja geipaaridele on see seni ainus võimalus oma kooselu registreerida. Kooseluseadus lubab ka peresisest lapsendamist, mis annab võimaluse peredele, kus kasvab laps, kellel on vaid üks vanemlike õigustega lapsevanem, teisel registreeritud elukaaslasel lapsendada.¹⁴ Aastaid on arutletud kooseluseaduse rakendussätete vastuvõtmise üle. Paigalseis on tingitud eelkõige poliitilise tahte puudumisest, sest valitsuskoalitsioonides ei ole olnud selles küsimuses üksmeelt. Sellest hoolimata on üksikute kohtuasjadega saavutatud edusamme.¹⁵

2019. aastal tunnistas Tallinna Halduskohus põhiseadusega vastuolus olevaks sotsiaalmaksuseaduse sätte, mis annab õiguse kohelda kooselulepingu sõlminud lapsevanemaid teisiti kui abielus olevaid lapsevanemaid.¹⁶ Kodusel ja alla kaheksa-aastaselt last kasvataval ülalpeetaval abikaasal on seaduse kohaselt õigus riigipoolsele ravikindlustusele, kuid samas on riik keeldunud andmast samal alusel ravikindlustust kooselulepingu sõlminud lesbist lapsevanemale. Põhjenduseks toodi kooseluseaduse rakendussätete puudumine.

Alates kooseluseaduse jõustumisest on olnud probleeme sellega, et Eesti kodaniku samast soost elukaaslane pole saanud pere juurde elama asuda, sest talle pole antud Eestis elamiseks elamisluba.¹⁷ Välismaalaste seadus lubas taotleda Eestis resideeruva abikaasa juurde elama asumiseks elamisluba, kuid ei andnud seda õigust samast soost kooselupartnerile või abikaasale. Riigikohus tunnistas 2019.

aastal välismaalaste seaduse põhiseadusega vastuolus olevaks ja kehtetuks osas, milles see välistab tähtajalise elamisloa andmise välismaalasele, kes soovib asuda elama samast soost registreeritud elukaaslase juurde, kes on Eesti Vabariigi kodanik.¹⁸

Riigikohtu selle lahendiga probleem ei kadunud, sest 2021. aastal pidi kohus taas arutama sarnast asja. Sel korral oli kaebaja sõlminud samast soost inimesega Taanis abielu ning Eestis kooselulepingu, kuid tähtajalist elamisluba Eestis elamisloa alusel elava abikaasa juurde elama asumiseks talle ei antud, kuna Politsei- ja Piirivalveamet ei pidanud Taanis sõlmitud abielu Eestis kehtivaks, sest Eesti õiguse järgi ei saa samast soost inimesed abielu sõlmida.¹⁹ Kohus leidis, et välismaalaste seadus on põhiseadusega vastuolus, sest piirab ebaproportsionaalselt perekonnapõhiõigust ja võrdsuspõhiõigust, kui ei võimalda anda välismaalasele elamisluba, et ta saaks asuda Eestis elamisloa alusel elava samast soost registreeritud elukaaslase juurde.

- ¹2021. aasta oktoobri seisuga on geide ja lesbide abiellumisõigus kehtestatud 30 riigis seitsmel erineval kontinendil. Freedom to Marry jälgib samast soost partnerite õigust abielluda üle maailma. – <http://www.freedomtomarry.org/pages/the-freedom-to-marry-internationally> (08.10.2021).
- ²Komisjoni pressiteade. – https://www.oas.org/en/iachr/media_center/PReleases/2018/181.asp (08.10.2021).
- ³Kohtu pressiteenistus koostab perioodilisi ülevaateid lahenditest, mis puudutavad LGBTQI-inimeste õigusi. Viimane ülevaade veebis. – https://www.echr.coe.int/documents/fs_sexual_orientation_eng.pdf (24.10.2021).
- ⁴EIK, 30141/04, Schalk ja Kopf vs. Austria, (24.06.2010), p 55.
- ⁵Otsuse p-d 55–58.
- ⁶EIK, 18766/11 ja 36030/11, Oliari jt vs. Itaalia, 21.10.2015.
- ⁷EIK, 40792/10, 30538/14 ja 43439/14, Fedotova ja teised vs. Venemaa, (13.07.2021).
- ⁸EIK, 28957/95, Goodwin vs. ÜK, (11.07.2002).
- ⁹Van Dijk, P. et al. (toim). Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 4. vlj. Antwerpen: Intersentia 2006.
- ¹⁰Kohus kasutas toona praeguseks aegunud mõistet transseksuaal.
- ¹¹Otsuse punkt 101.

- [12](#)Otsuse punkt 103.
- [13](#)Kooseluseadus. – RT I, 16.10.2014, 1.
- [14](#)Talalaev, H. LGBT inimeste olukord. – Inimõigused Eestis 2014–2015. Inimõiguste Keskus 2015. – <https://humanrights.ee/teemad/inimoigused-eestis/inimoiguste-aruanne/inimoigused-eestis-2014-2015/lgbt-inimeste-olukord/>.
- [15](#)Kala, A. LGBT+ inimeste olukord. – Inimõigused Eestis 2020. 2019. – <https://humanrights.ee/materjalid/inimoigused-eestis-2020/lgbt-inimeste-olukord/> (11.08.2021).
- [16](#)Kala.
- [17](#) Kala.
- [18](#)RKÜK, 5-18-5, 21.06.2019.
- [19](#)RKÜK, 5-21-4/13, 28.09.2021.